

مسجد شیعی پیش از صفویه در استان البرز

مسجد جامع برغان در پایین محله روستای برغان از توابع بخش چنادر شهرستان ساوجبلاغ واقع است. فاصله این روستای هدف گردشگری، از شهر کرج ۱۳ کیلومتر و از تهران ۵۰ کیلومتر است. کهن ترین سفالینه های به دست آمده از محوطه باستانی کش کلا واقع در شمال روستای برغان، متعلق به دوره ایلخانی تا دوره قاجار است. این مسجد، یکی از شواهد پنجگانه حضور مذهب تشیع پیش از دوره صفویه در استان البرز به شمار می رود.

مسجد تاریخی برغان به دست جلال الدوله کیومرث پسر بیستون پسر گسته (درگذشت ۸۵۷ق) از ملوک رستمدر طبرستان ساخته شده است. ملوک رستمدر یا پادوسپانان، سلسله کوچکی در اطراف دریای خزر بودند که از سده چهارم هجری قمری تا سال ۱۰۰۶ق در ناحیه طبرستان و رویان حکومت کردند. آنها نخست، بر آیین زرتشت بودند اما پس از جلال الدوله کیومرث پسر بیستون به مذهب تشیع گرویدند. بر سر در مسجد، کتیبه سه سطر به نسبت طولانی نصب شده که به زبان فارسی، تاریخچه مسجد جامع برغان را این گونه روایت می کند: کیومرث پسر بیستون که زرتشتی بود، پس از قتل پدرش به دست اسماعیلیان طالقان در سال ۷۸۷ق، به مازندران می گریزد و پس از مدتی به دست سپاهیان امیر تیمور گورکانی (درگذشت ۸۰۷ق) اسیر شده و به فارس تبعید می شود. شبی در تبعیدگاه خود، امام علی علیه السلام را در خواب می بیند و بر اثر آن رویا، از آیین زرتشت دست کشیده و به مذهب شیعه جعفری می گردد. پس از به حکومت رسیدن در منطقه رستمدر طبرستان (از سال ۸۰۷ تا ۸۵۷ق) در ترویج مذهب تشیع تلاش فراوان می کند. کیومرث در سال ۸۲۱ق به هنگام سرکشی یا عبور از روستاهای کوهستانی ساوجبلاغ، دستور ساخت این مسجد را در روستای برغان می دهد. به نظر می رسد تشیع اهالی این بخش از ساوجبلاغ نیز از همان زمان آغاز شده باشد. مسجد برغان در آخرین سال سلطنت شاه سلیمان صفوی (درگذشت ۱۱۰۵ق) بازسازی شده است. از آن جایی که در روزگار قاجار، نماز جمعه منطقه ساوجبلاغ واقع در استان البرز در روستای برغان برگزار می شد، شیخ محمد ملایکه برغانی (درگذشت ۱۲۰۰ق) پدر شیخ محمدتقی برغانی مشهور به شهید ثالث دستور توسعه مسجد را می دهد. در محرم سال ۱۳۵۷ق (۱۳۱۶ش) مسجد بر اثر آتش سوزی، ویران می شود تا این که بار دیگر به کوشش شیخ محمد شهیدی برغانی (درگذشت ۱۳۴۴ش) به صورت خشت و چوب ساخته می شود. بنای فعلی مسجد، در سال ۱۳۵۴ش با پشتیبانی آیت الله سید محمدهادی میلانی (درگذشت ۱۳۵۴ش) و به همت حاج ذبیح الله رفیعی برغانی ساخته شده است.

دو درخت کهن سال در حیاط کوچک مسجد همچنان پابرجا است. درخت ضلع شمالی - به قول اهالی درخت هزار ساله - قطورتر و طول محیط آن ۱۲ متر است. هم اکنون درون این درخت به طور کامل خالی شده و به شکل اتاقی است که گنجایش حدود ده نفر را دارد. در میان این اتاق، حوضی نصب شده و اطراف حوض، سکوه‌های سنگی برای نشستن تعبیه شده است. اهالی به دلیل اعتقادی که به این درخت دارند به آن دخیل می‌بندند. دور درخت جنوبی حیاط مسجد، ده متر است. این درخت، توپُر و سبز است. از کنار ریشه بسیار قطور آن، شاخه‌ها و جوانه‌های زیادی روئیده که همین جوانه‌ها خود درختانی کهن شده‌اند. رودخانه فصلی کنار مسجد در رشد و پایداری این درختان کهن سال، نقش به‌سزایی داشته است.

منابع:

ابوالقاسم حاتمی، آثار تاریخی ساوجبلاغ و نظرآباد، ص ۵۷؛ زکریا مهرور، برغان اقلیمی دیگر، ص ۳۳؛ حسین عسکری، کتابشناسی ساوجبلاغ، ص ۱۸؛ عباس قدیانی، فرهنگ جامع تاریخ ایران، ص ۲۰۷؛ دایره‌المعارف تشیع، ج ۲، ص ۱۲۲؛ ذکراالله زنجانی، شناسنامه تاریخی ساوجبلاغ، ص ۱۳۹؛ موسوعه طبقات الفقها، ج ۱۲، ص ۳۲۲؛ ماهنامه تصویر ساوجبلاغ، ش ۲، ص ۹؛ پرتو حسنی زاده و همکاران، روستاهای هدف گردشگری استان تهران، ص ۱۴

دکتر حسین عسکری نویسنده و البرزپژوه